

Миллий компанияларни бошқаришда нейроменежментни қўллаш истиқболлари

Баходир Абдуғаффорович Абдуллаев
abahodir33@gmail.com

Лазизхон Турабаевич Рахматджанов
Андижон машинасозлик институти

Аннотация: *Мақсади.* Мақолада барқарор ўсишни бошқариш тизимини шакллантириш ва ривожлантиришнинг асосий воситаси сифатида миллий компанияларни бошқаришда нейроменежментни қўллашнинг асосий масалалари кўриб чиқилган. Нейроилмнинг декомпозицион таҳлили натижасида унинг асосий таркибий элементлари кўрсатилган. *Усуллари.* Нейроилм тушунчаси ва унинг ташкил этувчиларидан нейроменежмент тушунчасини таҳлил қилиш ва ўрганиш, миллий компанияларни бошқаришда нейроменежментнинг ўрни ва вазифаларини белгилаш, шунингдек, тизимли таҳлилнинг декомпозицион методини қўллаш асосида нейроилмнинг асосий таркибий элементлари очиб берилди. *Натижалари.* нейроилм иқтисодий билимлар, нейробиология ва психология асосида ташкил топиб, у ўз пайтида учта асосий секторларга: нейроиқтисод, нейроменежмент ва нейромаркетингга бўлиниб ташкилотга таъсир кўрсатади. Бугунги кунда нейроиқтисод, нейроменежмент ва нейромаркетинг барқарор ўсиш нуқтаи назаридан бошқарув тизимини шакллантириш ва ривожлантиришнинг асосий воситасига айланиб бормоқда. Бу эса тез ўзгарувчи замонда миллий компанияларни бошқаришда нейроилм усуллари қўллашни яшаб қолишнинг зарурий шартини қилиб қўяди. *Хулоса.* Нейроменежмент иқтисодий ва бошқарув масалаларини таҳлил қилиш учун ҳаёт ҳақидаги фан ва технологиянинг бошқа соҳалари қаторида когнитив нейроилмдан фойдаланади. Ўзбекистон миллий компанияларини инновацион ривожлантириш ва бошқаришда нейроменежмент усуллари қўллаш орқали рақобатбардошлигини ошириш мумкин. Тадбиркорлик муаммоларини ҳал қилиш учун, мустақил восита сифатида нейроилмни ўрганиш учун миллий концепцияни ишлаб чиқиш зарур.

Калит сўзлар: инновация, нейроилм, нейроиқтисод, нейроменежмент ва нейромаркетинг, рақамли иқтисодиёт

Prospects for the use of neuromanagement in the management of national companies

Bakhodir Abdug'afforovich Abdullaev
abahodir33@gmail.com

Lazizkhan Turabaevich Rakhmatdjanov
Andijan Institute of Mechanical Engineering

Abstract: *Purpose.* The article examines the main issues of using neuromanagement in the management of national companies as the main tool for the formation and development of a sustainable growth management system. As a result of the decomposition analysis of neuroscience, its main structural elements are shown. *Methods.* Analyzing and studying the concept of neuroscience and the concept of neuromanagement from its founders, determining the role and tasks of neuromanagement in the management of national companies, as well as using the decomposition method of systematic analysis, the main structural elements of neuroscience are revealed. *Results.* Neuroscience is based on economic knowledge, neurobiology and psychology, and it affects the organization in its time divided into three main sectors: neuroeconomics, neuromanagement and neuromarketing. Today, neuroeconomics, neuromanagement and neuromarketing are becoming the main means of forming and developing the management system in terms of sustainable growth. This makes the application of neuroscience methods in the management of national companies a necessary condition for survival in the rapidly changing times. *Summary.* Neuromanagement uses cognitive neuroscience, among other areas of life science and technology, to analyze economic and managerial issues. It is possible to increase competitiveness of national companies of Uzbekistan by applying neuromanagement methods in innovative development and management. It is necessary to develop a national concept for the study of neuroscience as an independent tool to solve entrepreneurial problems.

Keywords: innovation, neuroscience, neuroeconomics, neuromanagement and neuromarketing, digital economy

Қирши

Иқтисодий ва иновацияларнинг замонавий тенденциялари бутун мамлакат иқтисодий ҳаётида ҳам, алоҳида корхона шароитида ҳам инновацияларни такомиллаштириш зарурлигини кўрсатади.

Муваффақиятли жорий этилган инновациялар компанияларга корхонанинг рақобатбардошлигини ошириш имкониятларидан фойдаланиш имконини беради.

Янги саноат инқилоби остонасида, Ўзбекистонни рақамлаштириш даврида, турли стратегик манфаатларни, шу жумладан, импорт орқали иқтисодий мустақилликни ва хавфсизликни таъминлаш зарурлигини ҳисобга олган ҳолда

саноатни ривожлантириш борасидаги қарорларга глобал иқтисодий моделларни киритиш керак бўлади.

Кейинги технологик инқилоб нейротехнологиялар ва инсон мияси ва компьютерларнинг интеграцияси туфайли ақлий меҳнат унумдорлигини тубдан ошириш билан боғлиқ бўлади [1].

Нейроилмнинг натижалари инсон фаолиятининг бошқа соҳаларига фаол таъсир қила бошлади, нейроилм тадқиқотлари ёрдамида иқтисодчилар қарор қабул қилиш механизмларини ва одамларнинг иқтисодий хатти-ҳаракатларини яхшироқ тушунишга муваффақ бўлишди, бу эса янги тармоқ – нейроиктисодиётнинг пайдо бўлишига ёрдам берди.

Нейроиктисодиёт истеъмолчи хатти-ҳаракатларини тушуниш ва башорат қилиш қобилиятини яхшилашга ёрдам беради. Бинобарин, унинг бизнес мутахассислари учун тобора жозибаси ортиб бормоқда ва маҳсулотларни бозорга мослаштириш ва муваффақиятга эришиш учун замонавий нейромаркетинг воситаларини қўллаш билан анъанавий бозор тадқиқот усулларида фойдаланишга имкон беради [2].

Тадқиқот методологияси

Нейроилм тушунчаси ва унинг ташкил этувчиларидан нейроменежмент тушунчасини таҳлил қилиш ва ўрганиш, миллий компанияларни бошқаришда нейроменежментнинг ўрни ва вазифаларини белгилаш, шунингдек, тизимли таҳлилнинг декомпозицион методини қўллаш асосида нейроилмнинг асосий таркибий элементлари очиқ берилади.

Нейроменежмент концепциясининг назарий асосларини таҳлил қилиш, ўқув иқтисодий адабиётлар, иқтисодчи олимларнинг илмий мақолалари ва уларни тизимлаштириш тадқиқотимизнинг асосий усули ҳисобланади.

Адабиётлар шарҳи

Чжежианг университети нейроменежмент лабораториясининг асосчиси ва директори, профессор Кингуо Ма 2006 йилда “нейроменежмент” атамасини киритган [3]. Нейроменежмент нейробиология, психология ва бошқарув чорраҳасидаги янги илмий ва амалий йўналишдир. Бу инсон ресурслари ва инсон омилини бошқаришнинг янги ёндашуви бўлиб, у инсонни ўрганадиган бир нечта фанлар, биринчи навбатда, нейропсихология, нейробиология, ходимларни бошқариш каби фанларнинг кесишмасида шаклланди.

Нейроменежментнинг ривожланиши, биринчи навбатда, Чарльз С. Жейкобснинг “Нейроменежмент: нега қамчи ва таёқ энди ишламайди” китоби билан боғлиқ бўлиб, унда муаллиф танқид, мақтов, мукофот ва жазо каби бошқарувдаги анъанавий воситаларни ва уларнинг таъсир даражасини ифода этади. Муаллиф асарида Бошқарув воситалари бугунги кунда менежерларнинг

ички мотивациясининг паст даражаси туфайли паст самарадорликка эга деб ҳисоблайди [4].

"Нейроилм усулларининг иқтисодий контекстда фойдали бўлишининг сабабларидан бири, истеъмолчиларнинг қарор қабул қилиш жараёнининг аксарияти онгсиз даражада давом этишидандир", деб ёзади Нейроилм маркази директори профессор Але Смидтс [5].

Мутахассислар К.Камерер, Ж.Ловенштейн ва Д.Прелег ўзларининг "Нейроиктисод: Нейроилм фанлари иқтисодчиларга қандай маълумот бериши мумкин" [6] мақолаларида когнитив, самарали, бошқариладиган ва автоматик жараёнларнинг комбинацияси кўринишидаги инсон танлаш жараёнларининг таснифини кўриб чиқдилар ва тақдим этдилар. Тадқиқот натижаларига кўра, кўплаб ҳаракатлар ва қарорлар турли даражада уларнинг комбинациясини ўз ичига олади, деган хулосага келди.

Н.Ф.Круэгер инновацияларнинг нейрон асосларини ўрганиб, тадбиркорларнинг ички хусусиятларини тадқиқ қилган. Бундан ҳам муҳими, нейротадбиркорлик, яъни "тадбиркорлик тафаккури" деб аталадиган нарсага эътиборни қаратган [7].

О.А.Николаевская ўз тадқиқотларида барқарор ўсишни бошқариш тизимини шакллантириш ва ривожлантиришнинг асосий воситаси сифатида Россия корхонасининг нейроменежментини ривожлантиришнинг асосий масалаларини кўриб чиққан [8].

Е.А.Кузьмин тадқиқотларида нейроменежмент тушунчаси кўриб чиқилди ва нейроменежментнинг анъанавий бошқарувдан фарқли хусусиятлари аниқланди [9].

А. В.Половян асосий мақсад - менежментдан нейроназоратга, етакчиликдан нейролидерликка ўтиш, шунингдек, менежмент фанига яхлит ёндашувда ушбу тушунчаларнинг роли ва таъсирини кўриб чиқиш эканини таъкидлаб ўтган. [10].

Vincenzo Russo ўз тадқиқотларида "Нейроменежмент ва нейромаркетинг ғоялари асосидаги билимларни тарқатишни ва ташкилий психология соҳасидаги асосий назариялар ва тадқиқот ёндашувлари билан алоқаларни ўрганишни мақсад қилиб қўйган [11].

Alina Parincu мияни тасвирлашнинг янги технологиялари эволюцияси ақлий жараёнлар ва мия фаолиятини таҳлил қилиш ва унинг қарор қабул қилиш жараёнларининг кенг спектри билан боғлиқлигини тадқиқ этиш орқали нейроменежмент соҳасидаги қарашларини баён этди. Мияни тасвирлашнинг янги технологиялари эволюцияси ақлий жараёнлар ва мия фаолиятини таҳлил қилиш ва унинг қарор қабул қилиш жараёнларининг кенг спектри билан боғлиқлигини таҳлил қилиш орқали нейроменежмент соҳасидаги тадқиқотларни

олиб борди [12]. Масалан, жамиятнинг экологик маданиятини юксалтиришга экологик таълим ва экологик таълим жараёнида эришиш мумкин [13].

Асосий қисм

Нейроменежментни невроилмдан алоҳида соҳа сифатида ажратиш бизга қуйидагиларга эришиш имконини беради:

- бизнес муаммоларини ҳал қилиш учун мустақил восита сифатида невроилмни ўрганиш учун ягона концептуал аппаратни ишлаб чиқиш;

- компанияни онгли хатти-ҳаракатлар моделлари тўпламини ўз ичига олган тизим сифатида идрок этиш орқали бошқарув фаолиятининг назарий ва услубий асосларини ишлаб чиқиш;

- мақсадларни белгилаш, ўқитиш ва ваколатларни топширишнинг янги воситаларини шакллантириш ва асослаш орқали услубий аппаратни кенгайтириш;

- реал бошқарув фаолиятида интеллектуал салоҳиятни истиқболли ривожлантириш воситаларидан фойдаланишни фаоллаштириш;

- бошқарув гуруҳлари лойиҳа фаолиятидаги ўзгаришларни мувофиқлаштириш, сифатли ўсишни таъминлаш [2].

Нейроменежмент ва анъанавий бошқарув функциялари ўртасидаги муҳим фарқ шундаки, анъанавий бошқарув функцияларни амалга ошириш учун асос сифатида компания ишлайдиган ташқи шароитларга йўналтирилган. Шу билан бирга, нейроменежмент компания фаолияти ва муваффақиятини инсон омили билан узвий боғлайди, асосий эътиборни компаниянинг ақлий салоҳиятидан самарали фойдаланишга қаратади, мия имкониятлари ва компания жамоасининг “мия фаолияти”ни ҳисобга олади. Шундай қилиб, бизнес мақсадларини амалга ошириш одамларнинг интеграциялашган, мувофиқлаштирилган фаолияти орқали амалга оширилади. Менежер ходимларга мақсадли таъсир кўрсатиб, одамларнинг эҳтиёжлари ва манфаатларининг устуворлигини, уларни қондиришнинг энг мақбул ва самарали усулларини танлашни белгилайди, бу эса ходимларнинг мустақиллиги, фаоллиги ва ташаббускорлигини таъминлайди.

Нейроменежментнинг белгилари бошқарувнинг классик тамойилларини ҳиссий идрок этиш, ахборотни қайта ишлаш ва иш жараёнини қуриш тизимига мослаштиради. Классик менежмент ижобий якуний натижа ва компаниянинг муваффақиятли ишлашини кафолатлайдиган шундай бошқарув жараёнини қуришга қаратилган. Ходимларга таъсир қилишнинг турли усуллари мавжуд: классик фанда иерархик муносабатлар ва бўйсунуш даражалари қурилиши устунлик қилади, нейроменежментда бошқарувнинг ўзаро таъсири амалга ошириладиган алоқа канали яратилади.

2015 йилда Давосда бўлиб ўтган Жаҳон иқтисодий форумида нейроменежмент тамойилларидан фойдаланадиган компанияларда талаб қилинадиган профессионал компетенциялар тўплами кўриб чиқилди.

1. Кўп босқичли муаммоларни комплекс ҳал қилиш (complex problem solving)
2. Танқидий фикрлаш (critical thinking).
3. Кенг маънода ижодкорлик (creativity).
4. Одамларни бошқариш қобилияти (people management).
5. Одамлар билан ўзаро муносабат (coordinating with others).
6. Ўз фикрини шакллантириш ва қарор қабул қилиш (judgment and decision-making).
7. Мижозларга йўналтирилганлик (service orientation).
8. Музокаралар олиб бориш қобилияти (negotiation).
9. Ақлинг мослашувчанлиги (cognitive flexibility).
10. Ҳиссий интеллект (emotional intelligence) [14].

1-расм. Нейроилм декомпозицияси

Манба: муаллиф иши

1-расмда нейроилмнинг декомпозицияси кўрсатилган бўлиб, нейроилм иқтисодий билимлар, нейробиология ва психология асосида ташкил топиб, у ўз пайтида учта асосий секторларга: нейроиктисод, нейроменежмент ва нейромаркетингга бўлиниб ташкилотга таъсир кўрсатади.

Бугунги кунда нейроиктисод, нейроменежмент ва нейромаркетинг барқарор ўсиш нуқтаи назаридан бошқарув тизимини шакллантириш ва ривожлантиришнинг асосий воситасига айланиб бормоқда. Бу эса тез ўзгарувчи замонда миллий компанияларни бошқаришда нейроилм усуллари қўллашни яшаб қолишнинг зарурий шarti қилиб қўяди. Масалан, кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик субъектлари ихчам, ҳаракатчан ва тез мослашувчанлиги туфайли

жаҳон молиявий-иқтисодий инқирозидан нисбатан осонлик билан енгиб чиқаяпти ва буни ҳаёт кўрсатмоқда [15].

Шу боис тадбиркорлик ривожига ҳар томонлама ҳисса қўшмоқда. Қўллаб-қувватлаш мақсадга мувофиқдир.

Хулоса. Нейроменежмент иқтисодий ва бошқарув масалаларини таҳлил қилиш учун ҳаёт ҳақидаги фан ва технологиянинг бошқа соҳалари қаторида когнитив нейроилмдан фойдаланади.

Кенг маънода нейроменежмент - бу жамият томонидан техник муҳитнинг имкониятларидан самарали фойдаланиш, одамлар, машиналар ва механизмларнинг бир-бири билан ўзаро таъсирини яхшилаш учун билим қобилиятларини оширишдир.

Ўзбекистон миллий компанияларини инновацион ривожлантириш ва бошқаришда нейроменежмент усулларини қўллаш орқали рақобатбардошлигини ошириш мумкин.

Тадбиркорлик муаммоларини ҳал қилиш учун, мустақил восита сифатида нейроилмни ўрганиш учун миллий концепцияни ишлаб чиқиш зарур.

Фойдаланилган адабиётлар

1. Аннотация к плану мероприятий («дорожной карте») по развитию рынка НейроНет Национальной технологической инициативы. — URL : <http://rusneuro.net/cambiodocs/media/files/neuronet-rm.pdf>.

2. Бабанова Ю.В., Долинская А.Ю. Роль нейроменеджмента в управлении современными компаниями. Коллективная монография. Екатеринбург, 2017. С. 20-37. 163.

3. Q. Ma, X. Wang, Cognitive neuroscience, Neuroeconomics, and Neuromanagement, Management World 10 (2006) 139-149.

4. Чарльза С. Джейкобса «Нейроменеджмент: почему кнут и пряник больше не работают» ISBN: 978-966-1629-09-6, 978-1-59184-262-0. Год издания: 2010. Язык: Русский, 208 стр.

5. Ключарев, В., Хитёнен, К., Риджпкема, М., Смидтс, А., и Фернандес, Г. (2009) . «Сигнал обучения с подкреплением предсказывает социальное соответствие ». Neuron, 61 (1), 140-151. Википедия site:wiki5.ru.

6. Colin Camerer, George Loewenstein, And Drazen Prelec. Neuroeconomics: How Neuroscience Can Inform Economics. Journal of Economic Literature. Vol. XLIII (March 2005), pp. 9–64

7. Krueger, N. F. (2007). What lies beneath? The experiential essence of entrepreneurial thinking. Entrepreneurship Theory and Practice, 31(1), 123-138.

8. Николаевская О.А. Нейроменеджмент как инструмент организационного проектирования системы управления российскими предприятиями. Управление

экономическими системами: электронный научный журнал. 2014. № 11 (71). С. 16.

9. Кузьмин Е.А., Ибрагимова Л.А., Баутина Е.В. Роль нейроменеджмента в управлении современными компаниями. Цифровая и отраслевая экономика. 2022. № 1 (26). С. 13-21.

10. Половян А.В., Сеницына К.И. Нейроменеджмент и нейролидерство. В сборнике: Экономика и маркетинг в XXI веке: проблемы, опыт, перспективы. Сборник материалов XVII международной научно-практической конференции, посвящается 100-летию ДОННТУ. Донецк, 2021. С. 336-341.

11. Vincenzo Russo¹, Qingguo Ma, Jesper Clement, Jia Jin, Tao Liu and Margherita Zito. Editorial: Neuromanagement and Neuromarketing. EDITORIAL published: 08 March 2022 DOI: 10.3389/fpsyg.2022.864566.

12. Alina Parincu and others. Neuromanagement: the scientific approach to contemporary management. Conference Paper in Proceedings of the International Conference on Business Excellence · July 2020 DOI: 10.2478/picbe-2020-0099.

13. Abdullaev, B. A., & Lazareva, M. (2021). Factors influencing organizational and economic management mechanisms in the chemical industry. Asian Journal of Multidimensional Research, 10(10), 1011–1016. <https://doi.org/10.5958/2278-4853.2021.00818.1>

14. World Economic Forum Annual Meeting 2015 The New Global Context. Davos-Klosters, Switzerland 21-24 January.

15. Bostonova Nilufar Abdusamatovna. (2022). Ways of developing small business and private entrepreneurship in uzbekistan. <https://doi.org/10.5281/ZENODO.7487604>